

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Власенко В. М. (Суми), канд. іст. наук;
Дегтярьов С. І. (Суми), канд. іст. наук;
Король С. М. (Суми), канд. політ. наук;
Куліш А. М. (Суми), д-р юрид. наук;
Лобко Н. В. (Суми), канд. іст. наук;
Нестеренко В. А. (Суми), канд. іст. наук;
Піскун В. М. (Київ), д-р іст. наук;
Рамач Я. (Нові Сад, Сербія), д-р іст. наук;
Семенов В. М. (Суми), канд. наук з держ. упр.;
Теліженко Л. В. (Суми), д-р філософ. наук.

Видання рекомендоване до друку рішенням вченої ради
юридичного факультету Сумського державного університету
(протокол № 8 від 02.04.2015 р.)

Суспільно-політичні процеси на українських землях: історія, проблеми, перспективи : зб. матер. III Всеукр. наук.-практ. конф. : у 2 част. (Суми, 17 квітня 2015 р.) / ред. колегія : В. М. Власенко, С. І. Дегтярьов, С. М. Король та ін. – Суми : Сумський державний університет, 2015. – Ч. 1. – 116 с.

До збірника увійшли наукові статті та повідомлення викладачів, студентів, учених та аспірантів ВНЗ і наукових установ, виголошені в рамках III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Суспільно-політичні процеси на українських землях: історія, проблеми, перспективи» (Посвідчення УкрІНТЕІ № 758 від 12 грудня 2014 р.), присвяченої актуальним питанням суспільно-гуманітарних наук.

**ГЕНЕРАЛЬНИЙ БУНЧУЖНИЙ ЯК ПРЕДСТАВНИК ДЕРЖАВНОЇ
СЛУЖБИ ГЕТЬМАНЩИНИ СЕРЕДИНИ XVII-XVIII ст.**

В період становлення державно-правових інститутів України неухильно зростає інтерес до історії утворення та розвитку національної держави українського народу другої половини XVII ст. Як і в той період, так і в наш час Україна зіткнулася із проблемою перерозподілу державної влади з метою впровадження нової ефективнішої її організації. Тому слід скористатись історичним досвідом державного будівництва для побудови та ефективного функціонування державного апарату.

Становлення та активний розвиток козацької держави у другій половині XVII ст. викликало необхідність створення цілого апарату державних службовців – генеральної старшини, який би виконував накази та доручення гетьмана. До таких посадовців належить і генеральний бунчужний. Його запровадження було пов'язане з ускладненням функцій гетьманського проводу в умовах стрімкого еволюціонування козацької державності.

Перші згадки про бунчужного зустрічаються у реєстрі Війська Запорозького 1649 р., де серед значних козаків Чигиринського полку було зазначено: «*Васко хорунжий бунчужний*» [5, с. 27]. Ідентифікація «*Васка*» як «*хорунжого бунчужного*» дала підстави дослідникам висловити припущення стосовно того, що спочатку не існувало ані чіткого розмежування їхніх функціональних обов'язків, ані диференціації між ними загалом. І тому згадуваний вище Васько, перший з-поміж відомих на сьогодні військових бунчужних, у джерелах згадується і як «*хорунжий Хмельницького*», і як «*хорунжий гетманской*» [1, с. 349-350].

Тривалий час ієрархічно бунчужний не входив до складу генеральних старшин, залишаючись посадою гетьманською чи двірською. Свідченням доволі невисокого соціального статусу особи, що посідала уряд «*гетьманського бунчужного*», може слугувати розмір річної платні, передбаченої угодою з російським царем 1654 р. Згідно з документом, генеральному бунчужному випадало на рік 50 золотих польських, тобто так само, як полковим писарю чи хорунжому. Тоді як генеральний суддя отримував ушестеро, а генеральний осавул увосьмеро більше грішми та, крім

того, набував права користуватися прибутками з одного млина. Навіть полковий осавул отримував учетверо більше грошової платні, аніж генеральний бунчужний, не беручи до уваги прибутків з млина. Ба більше, грошова платня сотника чи писаря Генерального військового суду вдвічі перевищувала платню гетьманського бунчужного.

За нез'ясованих обставин, у так званих *«Презних статях»* Богдана Хмельницького у варіанті 1659 р. розмір грошової платні гетьманським бунчужним зріс удвічі і тепер становив уже 100 золотих польських, тоді як розміри платні решті козацької старшини залишилися незмінними [3, с. 43].

Разом із тим незмінною залишалася і практика не включення бунчужного до складу козацьких старшин, яким передбачалося надання прибутків з млинів. І ця обставина є досить показовою щодо визначення соціального статусу гетьманського бунчужного в козацькій ієрархії середини XVII ст., а також демаркації кола його постійних функціональних обов'язків.

Перша відома згадка про бунчужного як про уряд генеральний датується 1675 р. Саме тоді цю посаду займав Леонтій Полуботок, який завдяки родинній близькості з гетьманом Іваном Самойловичем і своїй кипучій вдачі зумів посісти чільне місце серед вищих козацьких старшин [2, с. 560]. У 1674-1676 рр. Самойлович тричі призначає Полуботка наказним гетьманом, а в 1677 р. переміщує на уряд генерального осавула. Замість Полуботка прийшов ще один гетьманів свояк – колишній ніжинський сотник Костянтин Голуб, який на цій генеральній посаді пробув аж до падіння Самойловича в 1687 р., неодноразово виконуючи важливі доручення регіментаря, в тому числі й щодо заміщення його в ранзі наказного гетьмана [4, с. 150].

Перебування на уряді генерального бунчужного слугувало своєрідним трампліном для успішного просування службовою драбиною Війська Запорозького. Як правило, на уряд призначалися козаки, які перед тим перебували на не надто високих посадах полкової чи сотенної старшини. Так, генеральні бунчужні Костянтин Стриєвський, Леонтій Полуботок, Іван Скоропадський, Михайло Гамалія, Дмитро Максимович, Яків Лизогуб походили з полкової старшини, Дмитро Мигай – з охотницької старшини також полкового рівня, а Костянтин Голуб – з сотенної старшини. Натомість досвід виконання обов'язків генерального бунчужного дозволяв з часом переміститися на полковницькі уряди, уряди генерального осавула, і навіть – генерального обозного [6, с. 115].

Впродовж всього свого існування функціональні обов'язки бунчужного були надзвичайно вузькими та полягали в охороні гетьманського бунчука, що в урочисті моменти виносився перед козацьким військом. Але згодом, навіть після того, як бунчужний закріпився серед представників генерального уряду, особи, які займали цю посаду й надалі були зобов'язані «... *находиться при гетмані перемено для порученія им случающихся діл и приказов... как сія должность... точного преписанія не імсит*» [4, с. 142]. Нерідко їм доручали керувати окремими військовими командами та підрозділами, проводити судові розслідування, засідати у Генеральному військовому суді, бути присутніми під час виконання судових вироків. Крім того, практикувалось і залучення генеральних бунчужних до виконання різноманітних дипломатичних доручень (хоча випадки виконання ними важливих дипломатичних завдань чи керування повноваженими посольствами до іноземних правителів не були типовими).

Отже, протягом всього свого існування генеральний бунчужний виконував не лише церемоніальні функції, що полягали у збереженні та винесенні на козацькі ради гетьманського бунчука, але й військово-судові та дипломатичні. Генеральний бунчужний, поряд з іншою старшиною, займав важливе місце у державному управлінні українською козацькою державою – Гетьманщиною.

1. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археграфической комиссией в 15 т. – Т. 8: 1668-1669. – СПб.: Типография В.В.Платца, 1873. – 442 с.

2. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археграфической комиссией в 15 т. – Т. 12: 1675-1676. – СПб.: Типография брат. Пантелеевых, 1882. – 885 с.

3. *Горобець В.* Влада та соціум Гетьманату. Дослідження з політичної і соціальної історії ранньомодерної України / В.Горобець. – К.: Інститут історії України НАН України, 2009. – 271 с.

4. *Окиншевич Л.* Рада старшинська на Україні – Гетьманщині XVII-XVIII ст. / Л.Окиншевич // Праці Комісії для виучування історії західно-руського та українського права / Під ред. М.П.Василенка – К., 1927. – Вип. 3. – С. 84-175.

5. Реєстр Війська Запорозького 1649 року / Підгот. до друку О.В.Тодійчук (голов. упоряд.) та ін.; редкол.: Ф.П.Шевченко (відп. ред.) та ін. – К.: Наукова думка, 1995. – 592 с.

6. Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657-1687) / Упоряд. І.Бутич та ін. – Київ – Львів: Інститут української археографії та джерелознавства імені М.С.Грушевського НАН України; Наукове товариство імені Тараса Шевченка; Центральний державний історичний архів України, м. Київ, 2004. – 1088 с.